

Brauciens uz Kalnāju ornitobāzi pie Raudas

AGNIS
BUŠS

Teksts un foto

Uz Raudas bāzi gribēju aizbraukt jau sen. Man tā asociējās ar kādu pamestu vietu, kur kādreiz ir notikušas lielas lietas jeb – precīzāk – pētījumi. Ja tev pasaka, ka tur atrodas “5P” jeb “Pirmais Putnu Pētniecības Planetārijs Pasaulē”, tad jau vien rodas kādas asociācijas par Latvijas lepnumu.

Pirmo reizi par Raudas bāzes eksistenci uzzināju pirms daudziem gadiem, kad tika meklēti varianti putnu balsu nometņu norises vietai. Toreiz tas tā arī pagāja, neko nopietnu vairāk neuzzinot. Taču tikai pirms dažiem gadiem izdevās noskaidrot ko vairāk, kad viesojos Engures ornitoloģiskajā bāzē. Sarunā ar Juri Kazubierni un Aivaru Medni noskaidroju, ka tur nekas šobrīd nenotiek un bāze stāv iekonservēta jau 20 gadu. Vairāk par šo vietu bija iespēja izjautāt Vari

Liepu, kurš tur arī daudzus gadus strādāja. Daļu no viņa stāstītā var lasīt “Putni dabā” 2010/3–4 numurā, kur ir gan saruna ar Vari Liepu un Juri Bergmani (Bušs, Keišs 2010), gan paša Vara raksts par to, kā orientējas jauni dziedātājputni (Liepa 2010). Pēdējais teikums jau pasaka, ka šajā ornitoloģiskajā bāzē notika putnu orientēšanās spēju pētījumi. Par to ir publicēti daudzi zinātniski raksti (sarakstu skatīt Vara Liepas rakstā). Vēl vairāk par bāzes tapšanu un apsaimniekošanu izdevās uzzināt no LU Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratorijas saimniecības pārziņa Donāta Spaļa. Viņš pats piedalījās gan bāzes vietas izvēlē, gan būvēšanā, gan apsaimniekošanā.

Vieta tika izvēlēta, lai tai būtu pēc iespējas mazāka cilvēka ietekme – iespējami nostāk no apdzīvotām vietām, tā, lai gaismas piesārņojums netraucē saskatīt debesis. Viens no putnu orientēšanās veidiem ir pēc zvaigžņotās debess. Lai labāk varētu novērtēt, tieši kuras zvaigznes vai zvaigžņu grupas un kā ietekmē putnu orientēšanās spēju, vajag pēc iespējas mazāku atblāzmu no pilsētām, lai varētu saskatīt vairāk zvaigžņu. Tai pašā laikā tikai 5 km attālumā –

Tukumā – bija pieejams elektriskais vilciens, kas nebija alternatīvajai vietai pie Kalnciema.

Tā diena, kad pēc daudzām pārceltām reizēm devos uz Raudas bāzi, bija 2013. gada 10. jūlijs. Bija vērts braukt no Jēkabpils ar diviem vilcieniem līdz Tukumam, lai mani tur sagaidītu iepriekš pieminētais Donāts un aizvestu līdz Raudas bāzei. To, ka sāk braukt prom no civilizācijas, saproti brīdī, kad uzbrauc uz grants ceļa pie norādes “Rauda 3 (km)” un vēl tālāk ie brauc mežā aiz Raudas kapiem. Pa šo meža ceļu nākas braukt kādu kilometru. Bāze atrodas paugurainā vietā, tādēļ ziemā te nevar tikt ne ārā, ne iekšā. Vismaz ar auto ne, atliek tikai kājām, ar slēpēm vai, iespējams, arī ar sniega motociklu. Donāts stāsta, ka padomju laikos tā nebija problēma: “Uz katra stūra mētājās kāpurķēžu traktori, kas varēja pēc katra sniega meža ceļu iztīrīt. Atlika tikai uzsaukt “polšu”. Tas gan arī tad bija jādara pēc katras snigšanas, savādāk iestāvējušos sniegu nevar izšķūrēt.” Iebraucot bāzes teritorijā, pirmais, ko pamani, ir “dzīvojamā māja” jeb paneļu māja ar četrām guļamistabām, lielo istabu, virtuvi, dušu un pat katlu telpu. Jā, šai apmēram 120 m² lielajai ēkai bija

Kalnāju bāzes dzīvojamā paneļu māja. Tajā atrodas četras guļamistabas, virtuve, dzīvojamā istaba ar kamīnu, tualete un dušas telpa ar apkures katlu.

Rokas gredzenu prese, ar kuru tika gatavoti putnu gredzeni.

arī savs apkures katls ar visu sistēmu. Pirms apstājamies pagalma vidū, pabraucam garām sarga mājai jeb nelielai ķieģeļu dzīvojamajai mājai un nonākam pie “darbnīcām” jeb lielākās ēkas šajā bāzē. Pagaidām planetāriju nemanu, bet līdz tam vēl nonāksim. Vēl šajā bāzē ir arī “vivārija ēka” un nelielas būdiņas magnētisko lauku eksperimentu veikšanai.

Pirmo dodamies izpētīt “dzīvojamo māju”. Kā vasarnīcas tipa paneļu māja tā izskatās ļoti labi, un varētu teikt, ka ir pat grezna. Arī stāvoklis ir samērā labs, ņemot vērā, ka jau vismaz 20 gadu tā ir neapdzīvota. Šai mājai kopā ir trīs ieejas, no kurām viena ved caur verandu. Varu iedomāties, kā pētnieki vakarā pēc darbiem vēroja mežu, sēžot verandā un tērzējot. Bet arī iekšā bija omulīgi – lielajā istabā ir kamīns. Apskatot istabas, Donāts stāsta, ka nekas nav mainījies – kā pirms 20 gadiem izvācās no savas istabas, tā arī izskatās šobrīd – pat sausie ziedi pudelē stāv kā stāvējuši. Kādā no guļamistabām stāv gredzenu prese – iekārta, ar kuru pētnieki paši gatavoja putnu gredzenus. Lai arī tā joprojām ir darba kārtībā, mūsdienās gredzeni tiek pasūtīnāti no rūpnieciskajiem ražotājiem, pārsvarā – no Polijas un Zviedrijas. Kopumā ņemot, šajā mājā varētu dzīvot arī tagad, vien pielabojot katlu telpu ar dušu un virtuvi. Pārējā daļā vajadzīgs tikai kosmētiskais remonts. Dzīvošanai ziemā būtu vērtīgi ēku arī nosiltināt, bet kā vasarnīca tā ir ļoti piemērota jau tagad. Vēsturiski šeit var atrast ļoti daudz interesantu lietu, piemēram, darba kabinetā uz galda joprojām stāv Viestura Klimpiņa dzīvības apdrošināšanas polise, bet velosipēds “Turist” gaida kādu braucēju.

Tālāk dodamies uz ievērojamāko celtni šajā bāzē – putnu planetāriju. Pēc Viestura Klimpiņa projekta būvētā ēka ir pirmais tieši putnu pētniecībai uzbūvētais planetārijs pasaulē. Donāts stāsta, ka pat kādā no ārzemju avīzēm bija rindkopa, ka Raudā pie Tukuma ir uzbūvēta šāda interesanta celtnē. Šī būve izskatās tiešām pamatīga un lielāka, nekā es biju iedomājies. Pamatdaļa ir būvēta no putubetona blokiem, bet kupols veidots no stiklaplasta trijstūrveida

5P jeb Pirmais Putnu Pētniecības Planetārijs Pasaulē. Kupols veidots no stiklaplasta trijstūrveida plāksnēm, kas nokrāsotas ar alumīnija krāsu. Projektētājs un būvnieks – Viesturs Klimpiņš.

Planetārija iekšpusē Donāts Spalis (pa labi) stāsta Jānim Bētiņam par ēkas inženiertehniskajiem parametriem un tajā notikušajiem pētījumiem.

plāksnēm, kas nokrāsotas ar alumīnija krāsu. Kupols ir ik pa laikam bijis jāpārkrāso, lai gaisma nespīestos iekšā. Iekšā ir uzstādītas arī stalāžas, lai ziemā zem sniega segas kupols neiebruktu. Šajā planetārijā uz kupola tika projicētas zvaigznes ar īpašu projektoru, sauktu par “Mazo ceisu¹”, kurš patlaban atrodas astronomijas muzejā. Putniem šajā planetārijā

tika rādītas dažādas zvaigžņotās debesis – dabiskā ātrumā rotējošas, vai nekustīgas, ar pilnīgi citiem zvaigznājiem zvaigžņu sfēras rotācijas centrā, vai ar izmainītu zvaigžņu rotācijas centra virzienu attiecībā pret magnētiskajiem ziemeļiem. Nosaukto un līdzīgu apstākļu ietekme uz

¹ Atvasināts no vācu optikas firmas “Carl Zeiss” nosaukuma

Donāts Spalis pie daļas no putnu turēšanas būriem vivāriju ēkā.

Vivārijs Kalnāju bāzē ir saglabājies ļoti labā stāvoklī. Tas ir izmantojams kaut vai šodien.

eksperimenta putnu lēcieni virzību aktivitātes reģistrācijas būros ļāva statistiski izvērtēt, ko un kādā veidā no zvaigžņotās debesis atrodamās virziena informācijas tie migrācijas laikā izmanto. Blakus planetārijam atrodas diķis, bet tālāk aiz planetārija – piecas nelielas būdiņas, kuras izskatās pēc mazām kempinga mājiņām. Tajās atradās Helmholtza gredzenu sistēmas Zemes magnētiskā lauka virziena izmaiņai, vai pilnīgi kompensēšanai. Te pārbaudīja putnu spēju izmantot magnētisko lauku apstākļos, kad astronomiskie

orientieri nav redzami. Būdiņās tika veiktas arī lielas eksperimentu sērijas dabiskā magnētiskajā laukā viena nekustīga zvaigžņveida gaismas punkta klātbūtnē. Šajos apstākļos putni orientējās pēc gaismas punkta. Taču izvēlētais virziens un tā secīgas izmaiņas nakts gaitā dažādiem putniem (to grupām) bija atšķirīgs. Tas liecināja, ka dažādi īpatņi šo "abstrakto" gaismas punktu uztver kā dažādus zvaigžņu orientierus un izmanto tos, kompensējot sagaidāmo (brīvībā iepazīto) savas zvaigznes azimutālo kustību.

Nākamais apskates objekts ir vivāriju māja ar noliktavu. Pēc Donāta sacītā, vivārijus var izmantot kaut vai šodien. Ieejot šajā ķieģeļu mājā, tā arī ir – šķiet, ka daudzie putnu turēšanas būri un vivārijs izmantoti vēl tikai vakar. Bezmaz vai – ej un strādā! Ēkas otrais (bēniņu) stāvs tika izmantots par noliktavu.

Visbeidzot nonākam pamatīgākajā un, no saimnieciskā viedokļa, nozīmīgākajā bāzes ēkā – darbnīcās. Pamatīga ķieģeļu būve, lieli logi, sava apkures sistēma ir tikai dažas šīs būves pazīmes. Kā Donāts saka – tik kvalitatīvi uzbūvētas nav pat Rīgas dzīvokļu mā-

jas. Par to, ka šeit savā laikā strādāja pāris desmiti cilvēku, liecina daudzās iekārtas, te pat bija arī vairāki "cehi" – kokapstrādes "cehs", metālapstrādes "cehs", elektronikas "cehs" un pat Viestura Klimpiņa fotolaboratorija. Kokapstrādes "cehs" ir veidots tā, ka abās pusēs ir durvis uz āru, lai varētu apstrādāt garos kokus – pa vienu pusi iekšā, pa otru – ārā. Vispār ar iekārtu daudzumu un dažādību te var lepoties – dažādi urbji, virpas, ēveles utt. Ir pat automātiskā putnu gredzenu prese, ar kuru gredzenus varēja uztaisīt daudz ātrāk un vairāk, salīdzinot ar dzīvojamajā mājā atrodamo rokas presi. Uz galdiem joprojām ir atrodami piļu gredzenu paraugi un padomju laika plastilīns oriģinālajos iepakojumos. Plastilīns tika izmantots Latvijā izstrādātās piļu gredzenošanas metodes gredzenu izgatavošanai. Atšķirībā no sīkajiem putniem, pilēniem kāja ir par mazu, lai uz tās uzliktu gredzenu, kas derētu arī pieaugušam putnam. Savukārt jau paaugušās pīles ir grūti noķert – pīles un citi ūdensputni ir ligzdbēgļi, kuri pamet ligzdu dažu stundu laikā pēc izšķilšanās. Tāpēc ir ļoti svarīgi istajā brīdī būt klāt pie šķilšanās un izmantot iespēju jaunos putnēnus apgredzenot. Lai pilēnus varētu apgredzenot uzreiz, gredzena iekšpusē tiek iesmērēts plastilīns, kurš, augot kājai, dilst – tādējādi sākumā nekrit nost, bet, kad kāja jau ir izaugusi, der arī bez plastilīna (Lejins 1964). Šī ir unikāla, Latvijā izgudrota metode, kura mūsdienās tiek izmantota arī citur pasaulē. Šeit gan jāņem vērā, ka pie dažādiem apstākļiem ir vajadzīgs arī dažāda mīkstumā, blīvuma utt. plastilīns (vai līdzīgs materiāls). Latvijas apstākļiem piemērotākais ir visparastākais Latvijā ražotais plastilīns bērniem.

Apskatot elektronikas "cehu" un daudzus materiālus – lampiņas, diodes utt. –, saproti, ka mūsdienās nekas no tā īsti noderīgs nešķiet, taču tajā laikā šeit tika izmantotas modernākās tehnoloģijas un, pēc Vara Liepas stāstītā, Donāts ar savu komandu kopā ir salodējuši desmitiem kilometru vadu dažādām eksperimentiem vajadzīgām iekārtām.

Darbnīcu bēniņos arī atklājas iekārtu un relikviju bagātība. Atrodam putnu

tiklu lielgabalus, video novērošanas kameras, statīvus, kuri joprojām ir izmantojami teleskopu turēšanai, dažādas ķīmiskas vielas, pat akordeonu un saliekamās gultas, kā arī daudz ko citu, par kuru pielietojumu man nav pat nojausmas. Kopējo saimniecību papildina arī augļu koki, pagrabs, garāža un pat kūpinātava. Šķiet, ka kaut kur manīju arī bišu stropus. Pilnam komplektam vēl tik vajadzīga pirts.

Kāda būs Kalnāju ornitoloģiskās bāzes nākotne? Potenciāls šai vietai ir milzīgs, taču vismaz pagaidām skaidrības nav. Iekustināt sen pamestu vietu nav viegli. Nav arī īsti, kas to varētu darīt. Šobrīd šo bāzi apsaimnieko un uztur LU Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratorija, kuras pārvaldījumā ir vēl divas bāzes – pie Engures ezera un Papē. Arī tām ir vajadzīgi līdzekļi attīstībai. Būtu ļoti žēl, ja Kalnāji tiktu atstāti nebūtībai. Pagaidām bāzē pastāvīgi dzīvo sargs, kurš pieskata, lai metāla tīkotāji šo vietu neiztīrītu. Taču, cik ilgi tas tā turpināsies, nav zināms. Vislabāk, ja būtu kādas ieinteresētās personas, kas vēlētos šo vietu attīstīt. Vieta ir fantastiska – apkārt pauguraine, mežs, izolācija no cilvēkiem un tai pašā laikā civilizācija nav tik tālu – apmēram 5 km līdz Tukumam. Samērā tuvu ir arī dažādas interesantas putnu vietas – Rīgas jūras līcis, Engures ezers, Ķemeru nacionālais parks. Varētu šķist, ka problēma ir finansējumā, bet, manuprāt, galvenais ir uzņēmība un gribasspēks, un sākumā arī vīzija, ko vēlies tur redzēt un panākt. Ja gadījumā Tev ir interese un idejas, ko šajā vietā varētu darīt, un arī patiesa vēlme un entuziasms, tad vari sazināties ar LU Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratoriju (adrese: Miera iela 3, LV-2169, Salaspils; tālrunis 67945437, 67945393; e-pasts: ornlab@latnet.lv). Darba tur tiešām ir daudz, un nebūs viegli gan pārrunās, gan ideju īstenošanā, taču tas noteikti būtu tā vērts.

Piebilde

Pēc manas viesošanās 2013. gada 10. jūlijā daļa no lielā aparatūras klāsta esot izvākta – šis tas pārvests lietošanai citās pētījumu bāzēs, šis tas

Kalnāju bāzes pamatīgākā būve – darbnīcu ēka. Lielie logi nodrošina pietiekamus gaismas apstākļus, bet caur lielajām durvīm, kas bija mājas abās pusēs (attēlā redzamas durvis vienā pusē), varēja apstrādāt īpaši garus kokmateriālus. Pēc Donāta Spaļa teiktā, te ievēroti augstākie būvniecības standarti.

Automātiskā, ar motoru darbināmā putnu gredzenu prese - viena no daudzajām darbnīcu ēkās redzētajām iekārtām.

Skats uz planetāriju.

ticis garnadziem. Man vēl paveicās redzēt sava laika spožuma paliekas Raudas pētījumu bāzē. Cerams, ka ar laiku šī vieta būs vēl spožāka...

Autora adrese: agnis@putnidaba.lv

Literatūra

- Bušs A., Keiņš O. 2010. Klasesbiedru jubileja. Saruna ar Vari Liepu un Juri Bergmani. *Putni dabā* 2010/3-4: 5-7
- Lejins G. 1964. The method of ringing one-day-old ducklings. *Ring* 41: 75-76
- Liepa V. 2010. Ar kalendāru un kompasiem uz Dienvidāfriku jeb kā orientējas jauns ceļotājputns. *Putni dabā* 2010/3-4: 8-17